

LEXICUL AFECTIVITĂȚII ÎN POEZIE: ALEXANDRU PHILIPPIDE

MIHAELA MANCAȘ
Facultatea de Litere
Universitatea din București

1. Cu Alexandru Philippide ne întoarcem la o fază „clasică” în uzul lexicului afectivității cu valori poetice. Greu de situat în istoria literaturii – între romantism și simbolism întârziat – poezia lui Al. Philippide va prezenta trăsături stilistice particulare fiecăruia dintre aceste curente, iar statutul LxAf va fi și el divizat între direcții variate. Poet extrem de cultivat, care a transformat deseori cultura în poezie, traducător inspirat din marea literatură germană și franceză, Philippide extrage din clasicism, romantism și simbolism elementele necesare pentru constituirea unei poetici proprii. Lumea lui culturală se prezintă ca extraordinar de întinsă.

Cel mai puțin modernist, alături de Ion Pillat, dintre poeții interbelici, Philippide se situează aproape de T. Arghezi din punctul de vedere al inventarului LxAf și nu numai. *Corpus*-ul afectiv este la el foarte amplu (la un volum-text comparabil cu al lui G. Bacovia, dar mai restrâns decât al lui T. Arghezi ori L. Blaga): am înregistrat 227 de *item*-i (termeni de bază, derivați, doar contextual afectivi și rețea de termeni asociați). Atât ca amploare, cât și ca varietate a acestui *corpus*, Philippide nu se compară decât cu Arghezi (la care am inventariat 287 de termeni, dar pentru o mai mare întindere totală a textului)¹. Dacă adăugăm și observația că la Philippide (cu una sau două excepții semnificative) nici un termen nu are frecvență foarte mare, va reieși o trăsătură specifică a LxAf în poezia sa: construcția poemelor nefiind repetitivă, termenii afectivi nu revin cu insistență nici în contexte de dimensiuni mai reduse (un poem, de exemplu), nici la nivelul macrocontextual al întregii opere.

2. **Categoriile** identificate sunt acoperite, în linii mari, cu aceleași elemente lexicale ca la poeții contemporani; ceea ce va diferi va fi numărul și distribuția termenilor cuprinși în fiecare dintre ele, mult mai mare la Philippide decât la Ion Barbu ori Bacovia, comparabil însă cu Arghezi și Blaga.

¹ Articolul de față face parte dintr-un studiu mai amplu, consacrat lexicului afectivității în poezia românească interbelică. Amintim câteva date privind dimensiunile corpus-ului la alți scriitori din aceeași perioadă: T. Arghezi – 287 termeni, L. Blaga – 240, Ion Barbu – 127, G. Bacovia – 126, I. Pillat – 152, iar V. Voiculescu – 230.

Între **câmpurile afective marcate negativ**:

2.1. N/Aj/V cu sensul (gradat diferențiat) „tristețe”: TRISTEȚE-TRIST-ÎNTRISTA, MELANCOLIE, NOSTALGIE, MĂHNIRE-MĂHNIT, MOHORĂȚ, POSOMORĂȚ, AMAR, APĂSA. Hiperonimul există în texte, la fel cvasi-omonimele sale MELANCOLIE, NOSTALGIE și MĂHNIRE.

2.2. N/Aj/V cu sens intermediar între câmpurile „tristețe” și „suferință”: JALE, LÂNCED, NECAZ, NEFERICIT; ar putea fi, eventual, adăugați DEZNĂDEJDE, PUSTIE (subst.feminin)-PUSTIU, ZBUCIUM, dar acestea își găsesc mai degrabă locul în rețeaua asociativă a câmpurilor „tristețe”/”suferință”. Categoria e restrânsă ca număr și varietate a termenilor; spre deosebire de Argezi, Philippide nu folosește mult distincția graduală ascendentă spre „suferință”.

2.3. N/Aj/V cu sensul (gradual diferențiat) „suferință” (să se remarce absența hiperonimului din texte, precum și numărul relativ redus de *item*-i ai nucleului central, comparativ cu amploarea categoriilor **2.4.** și **2.5.** – termenii cu sens contextual și rețeaua asociativă): CHIN-CHINUI, MUNCI „chinui”, SUPLIȚIU, DURERE-DUREA, FRĂMÂNȚA, RANĂ-RĂNI-RĂNIT; poate fi, totuși, stabilită o serie ascendent-intensivă: DURERE-MUNCI-CHIN-SUPLIȚIU.

2.4. N/Aj/V cu sensuri afective doar în anumite contexte – termeni prin care *corpus*-ul se lărgeste:

a) „tristețe”: BLAJIN, BLÂND, TÂNJI, (H)URSUZ, VIS-VISA-VISARE-VISĂTOR;

b) „suferință”: ARDE, BOLNAV, CENUȘĂ, SCRUM, FOC, ÎNTUNERIC-ÎNTUNECIME-ÎNTUNECAT, CEAȚĂ, NEGURĂ-NEGUROS, NEGRU, NOAPTE, TURBURE-TULBURA.

2.5. Rețeaua de termeni asociați semantic la cele două câmpuri – mai amplă decât oricare dintre categoriile marcate negativ de mai sus, în special în zona „suferinței”:

a) „tristețe”: BARBAR, DOR, DORINȚĂ, SINGURĂȚATE-SINGUR-SINGURATIC, SOLITAR, STINGHER, NELINIȘTE;

b) „suferință”: BOCITOR, GEAMĂȚ-GEME, LACRIMĂ, OFȚA, PLÂNS-PLÂNGE, SUSPIN, TÂNGUI-TÂNGUIȚOR, SCÂNCET-SCÂNCI, DEZNĂDEJDE/DEZNĂDĂJDUIRE, FRICĂ, TEAMĂ, SPAIMĂ, FUNERAR, OTRAVĂ-OTRĂVIT, VENIN-VENINOS, ZBIERET-ZBIERA, URLLET-URLA-URLĂȚOR, ZBUCIUM-ZBUCIUMA-ZBUCIUMARE-ZBUCIUMAT.

Este remarcabilă, în interiorul acestei categorii, varietatea denumirii nuanțelor „plânsului” – cu diferențe de intensitate între termenii ce pot fi asociați acestui câmp (SCÂNCI, GEME, BOCI, PLÂNGE) –, precum și cvasi-sinonimia unor termeni care se vor individualiza doar prin context (FRICĂ-TEAMĂ-SPAIMĂ, OTRAVĂ-VENIN).

2.6. Câmpurile afective marcate pozitiv „veselie” – „fericire” nu cuprind mulți termeni de bază, însă se remarcă printr-o frecvență care îl apropie pe Philippide de Blaga, fără totuși a se ajunge la exploziile contextuale pe care le întâlnim în unele volume ale acestuia.

a) „veselie”: abstractul lisește, apare doar adjectivul VESEL, VOIOS, BUCURIE-BUCURA, SENIN-SENINĂȚATE;

b) „fericire”: FERICIRE-FERICIT-FERICE, EXTAZ-EXTATIC.

Termenii posedând doar sensuri contextuale și respectiv rețeaua asociativă sunt prezentați în comun; am ales soluția de a nu le scinda, întrucât nuanțele de sens ale afectelor pozitive se dovedesc greu diferențiable: HOHOT (DE RĂS), LINIȘTE-LINIȘTIT, TIHNĂ, PACE, RĂS-RĂDE, CHIUI, RÂNJET-RÂNJI, SURĂS-SURĂDE-SURĂZĂȚOR, ZĂMBET-ZĂMBI-ZĂMBITOR, AUR-AURIU, LUMINĂ, DEZMIERDA-

DEZMIERDARE, ZBURDALNIC, ZGLOBIU, FERMECĂTORIE, MAGIC, VOLUPTATE, VRAJĂ-VRĂJI-VRĂJIT-VRĂJITORESC, precum și frecvențele (mai îndepărtate ca sens de dicționar) CÂNTEC-CÂNȚA-CÂNTARE-CÂNTĂTOR ȘI JOC-JUCA, cei doi termeni „obligatorii” ai CLA pozitiv, prezenți în opera tuturor scriitorilor din toate perioadele poeziei românești, cu rare excepții (v. *infra*, 4.3.1. distincția contextual-asociat).

Remarcăm din nou amploarea inventarului lărgit, dar și sensurile graduale care împart termenii în mai multe serii coerente semantice: SURĂS/ ZÂMBET-RĂS-HOHOT-(RÂNJET), LINIȘTE-TIHNĂ-PACE, ZBURDALNIC-ZGLOBIU, CÂNȚA-CHIUÎ.

3. Variații de aspect și de intensitate

Variația *aspectuală* este slabă, ea rezultând în majoritatea cazurilor din complinirea prin modalizatori; *continuu vs. momentan*: TRISTEȚE, MELANCOLIE, MĂHNIRE VS. GEME, SCÂNCI, CHIUÎ, SURĂDE.

Intensitatea a fost implicită în stabilirea seriilor de mai sus, în afară de faptul că însăși diferențierea dintre „tristețe”, „valori intermediare” și „suferință” presupune o evaluare graduală a intensității (v. SURĂS-RĂS-HOHOT sau SCÂNCI-GEME-PLÂNGE-BOCI).

4. Stilistica CLA

4.1. Câmpurile marcate negativ („tristețe”-„suferință”) se prezintă, la Philippide, relativ echilibrate, atât numeric, cât și ca frecvență a termenilor. Trebuie observată, totuși, o mai mare deschidere a câmpului „suferinței” în ceea ce privește rețeaua asociativă (v. *supra*, 2.5.); aceasta se va constitui antrenând vocabule destul de îndepărtate ca sens de dicționar de hiperonim, dar asociabile cu el prin situarea în context și prin sensul general al poemului. În această aplecare spre zona „suferinței”, cea mai puternic marcată negativ, Philippide se dovedește de asemenea apropiat de Argezi. Să amintim că Blaga exploatează frecvent zona marcată pozitiv, iar în zona negativă a afectelor rămâne moderat; Bacovia se limitează la uzul predominant al câmpului „tristeții”, iar Ion Barbu dovedește și el, dar în mai mică măsură, predilecție pentru varianta negativă intensă.

4.1.1. Câmpul „tristeții” nu posedă foarte mulți termeni în nucleul de bază, dar aceștia au frecvență totală considerabilă: TRISTEȚE-TRIST, alături de MELANCOLIE/ NOSTALGIE, dau tonul în poezia acestui întârziat simbolist (20 de ocurențe). Dacă MELANCOLIE și NOSTALGIE sunt (în cele 4 ocurențe ale lor) întotdeauna autoreferențiale, notând o stare de spirit confesivă, TRISTEȚE-TRIST vor avea în context funcția preponderentă de personificare a conceptelor sau a decorului natural:

Doar niște păsări triste *gem* (251)²; O pâclă *tristă* iese de prin văi (338); Să fie-acesta râul *trist* din iad? (283); Îmi vin în minte gânduri de-altădată, *triste* (153); Dar zâmbetul meu

² Trimiterile din paranteză notează pagina din ediția Al. Philippide, *Visuri în vuietul vremii*, București, Editura Biblioteca pentru toți, 1969, ediție îngrijită și prefațată de Toma Pavel. Ediția cuprinde volumele: *Aur sterp* (1922), *Stânci fulgerate* (1930), *Visuri în vuietul vremii* (1939) și *Monolog în Babilon* (1967).

trist spre fruntea ta/ Coboară, nimb albastru, pe pământ (65); Și *trist* se-ntoarce vechiul lui avânt (72); **M-ascund** în falduri de *melancolie* (188); **Încerc să-mi făuresc** din îndoială,/ *Din visuri și melancolie*,/ O amăgire-originală (207); Dar **eu**, vlăstar al unei lumi bătrâne,/ Ros de-ndoieli, bolnav de *nostalgii*,/ Zadarnic **caut** o cerească pâne/ În raftul vechilor mitologii (206); Sunt amintiri din viața **mea** de plantă,/ F i o r i de viermi și *nostalgii* astrale (212).

Restul termenilor cuprinși în nucleul de bază al câmpului numesc afecte mai intense nuanțat decât „tristețea”, dar niciodată emoții violente; AMAR, APĂSA, MÂHNIRE-MÂHNIT, POSOMORÂT, PUSTIU-PUSTIE (substantiv și adjectiv, ambele cu o frecvență relativ mare pentru un poet ale cărui versuri nu cunosc obsesii repetitive – 31 de ocurențe):

O, inimă, ești plină de amintiri *amare* (156); Amăgitoarea nălucire/ A unui dor *amar* de nemurire/ Ademeneste biata omenire (218); O, gând anarhic și *amar*/ Pe care vorbele nu-l pot cuprinde (168); Nici o sfială nu te mai apasă (222); Și-atunci în noi simțim cum se adună/ *Mâhnirea* stearpă-a vechiului pământ (75); În inimă port dorul *pustiilor* senine (105); Mi-era *pustiu* în suflet (130); Din prăbușiri trecute, vechi rămășiți *pustii* (169); O, dulce vânt prin inima *pustie!* (204).

4.1.2. Câmpul „suferinței” nu are nici el un nucleu de bază foarte amplu, însă preponderența sa în text se datorează – în afară de contribuția procedeele de amplificare (v. *infra*, 4.2.) – unei frecvențe medii a termenilor care îl compun: CHIN-CHINUI (7), MUNCİ (2), SUPLICIU (2), DURERE-DUREA-DUREROS (14), FRĂMÂNȚA (4), RANĂ-RĂNI-RĂNIT (12):

Ce *chin* îl roade? Ce blestem? (263); Ce demon meșter în funeste vise/ Mă *chinuia?* (274); Dar nu știam, în faptul dimineții,/ Că visele se sfarmă și dorurile *dor* (185); Și amintirea lui atunci, mai vie/ Chiar decât e prezența lui, *mă doare* (204); Nemernicia unui trup vremelnic/ Și *dureroasa* timpului ocară! (178); Și drojdii de amurguri vechi/ În fundul sufletului *se frământă* (165); Lumina aurului sterp pe veci/ Neconținut *din rană* se coboară (73); Să știi că-n veci de-acum *nu mă mai doare!* De-a pururi netămăduita *rană* (89); Prin ramuri vântul aiura *rănit* (103); Clipa de-acum, *bolnavă* de-amintire,/ Tendeamnă să te smulgi din cunoscut (167); Mi-e *bolnav* cugetul și-aș vrea să-l rup (23).

Expresia intensității maxime a „suferinței” (CHIN, DURERE, MUNCİ) este însoțită în text și de o suită de termeni intermediari ca sens între „suferință” și „tristețe” (JALE, LÂNCED, NECAZ, NEFERICIT), cu frecvențe mici și fără semnificații contextuale deosebite:

Văzduhul tot, de jalea lor *tânjea* (280); Într-o lumină *lîncedă* și albă/ Cîmpia s-așternea, oprită-n zare (173); Să cuget la cumplitul meu *necaz* (275); Dar ce-s acești *nefericiți?* (263).

Cea mai mare parte a *item*-ilor din câmpul „suferinței” vor participa masiv la construirea figurilor semantice (v. *infra*, 5.1.). Doar Arghezi a mai utilizat în personificare, comparație și metaforă valențele termenilor afectivi, în măsura în care o face Philippide.

Pentru ambele zone ale LxAf marcate negativ, să notăm existența unor termeni care revin, deși repetițiile – chiar în contexte modificate – nu sunt specifice pentru versurile lui Philippide. În câmpul „tristeții”, două cuvinte-cheie se izolează: TRISTEȚE-TRIST și, mai ales, PUSTIE-PUSTIU (substantive feminin/masculin și adjectiv). În câmpul „suferinței”,

deși în ansamblu mai consistent ca nucleu de bază, un termen domină (*DURERE* cu derivatele sale), căruia i se alătură variantele marcate gradual mai intens – *CHIN*, *SUPLICIU*, *MUNCI*.

Pe lângă faptul că intră cu deosebire în compunerea tropilor, termenii încadrați în aria „tristeții” și a „suferinței” din poezia lui Philippide îl privesc de obicei nu pe poet sau trăirile lui, nici pe oamenii din jur, ci natura, transcendența, infinitul. Philippide transpune stările specific umane asupra inanimatului și asupra ideilor, sub forma unor personificări adesea exacerbate ori neverosimile. La el, întregul univers suferă de o tristețe incurabilă, deoarece – potrivit perspectivei sale – lumea există într-o condiție nefastă, iar viața înseamnă suferință. De la primul volum auster până la ultimele poeme, o asemenea apreciere a existenței merge accentuându-se și se transformă în viziune poetică proprie.

4.1.3. La Philippide, *zona pozitivă a afectelor, câmpul „veselie”-„fericire”*, nu prezintă o deosebită varietate lexicală; însă ea se remarcă în ansamblul poeziei sale prin situarea în contexte diverse și, mai ales, prin rețeaua de amplificare cu elemente asociate semantic (v. *infra*, **4.3.**).

Nucleul de bază este:

- (a) pentru „*veselie*” – 4 termeni unii cu derivați (*VESEL*, *VOIOS*, *BUCURIE-BUCURA*, *SENIN-SENINĂTATE*):

Vreau gândul meu aerian să urce/ Nestingherit în *veselul* azur (318); Cu sprinten pas, *voios* m-am avântat (225); Dar peste apa *veselă* zburară/ Lăstunii ciripind a primăvară (283); *Mă bucuram* de flori, de vânt, de viață [...] / *Mă bucuram* de mine ca de-o plantă (130-31); Iar cât despre speranță, uscată pâine vană [...] / O dau *cu bucurie* de pomană (170); S-aduc acestor planuri prinos *de bucurie* (328); Ca un fluid arcuș pe flori s-așterne/ Fiorul zâmbetului tău *senin* (65); Nici lumea zeilor nu-i prea *senină* (325).

- (b) pentru „*fericire*” – 2 termeni, cu derivați: *FERICIRE-FERICIT-FERICI* ȘI *EXTAZ-EXTATIC*:

Ce *fericit* era acel poet (206); O, *fericire*-nfrigurată de așteptări și de pândiri! (154,157); Și ce popor *prea fericit*/ Trăiește-n acest colț de lume? (261); Zburdau pe iarbă miei și iezi/ Ca în Arcadia *ferice* (258); Văd o străveche mănăstire [...] / În care-un scrib *extatic* scrie (208); Câte-un crâmpei de adevăr [...] / Îl revelează după lungi ceasuri de *extaz* (323).

Slaba diversitate a vocabularului fericirii extreme se completează cu faptul că numărul exemplelor din text este foarte redus (am citat *corpus*-ul lor în întregime). Ca pentru majoritatea poezilor din epoca interbelică, exceptându-l pe Blaga, nici opera lui Philippide nu va fi semnificativă prin frecventarea zonelor marcate pozitiv ale afectivității, dimpotrivă.

4.2. Amplificarea CLA

4.2.1. Câmpul „tristeții” este considerabil amplificat prin ambele procedee, totuși în mai mică măsură decât acela al „suferinței”:

- (a) Au *sens contextual* de „tristețe” aproximativ aceiași termeni ca în opera lui Argezi ori Blaga, cu mici modificări de inventar în plus sau în minus: *BLAJIN*, *BLÂND*, *TÂNJI*, *(H)JURSUZ*, dar mai ales *VIS-VISA-VISĂTOR*, cu numeroase derivate. Sensurile termenilor vor fi, în

general, cele de dicționar, iar în această calitate aceștia participă uneori la construirea personificării (v. *infra*, 5.1.1.):

Dar eu pornisem singur, din zori, *blajin*, la drum (131); Cânta romanețe suburbane/ Cu glasul răgușit și *blând* (40); Un soare sclerozat *tânjea*/ La marginile zării (228); Ce-o fi în dosu-aceilor stânci *hursuze*? (311); Ce târg ciudat! Pustiu, străin, *hursuz* (193).

În această subclasă, cel mai interesant termen contextual-afectiv este *vis*. Chiar pentru autor el are o semnificație aparte, așa cum o dovedește includerea lui în titlul volumului din 1938 – *Visuri în vuietul vremii*. Comparat cu oricare alt *item* al afectivității din versurile lui Philippide, *VIS* are un statut special, el întrunind singur 100 de ocurențe. Putem descoperi – în această revenire obsesivă a termenului, la un scriitor care, altfel, nu folosește figura sintactic repetitivă – o întârziată reminiscență a poeziei romantice, dar și marca atmosferei onirice, ireale, lipsite de contururi precise pe care o degajă mare parte din poezia lui Philippide.

Sensurile contextuale ale termenului *VIS* se mișcă între cel propriu și un număr mult mai mare de semnificații tot mai abstracte, alternând între „aspirație”, „dorință”, „scop”, „irealitate”, „apariție, vedenie”, „moarte” și chiar, în mod explicit, „univers”, „existență”, într-o suprapunere metaforică neechivocă: **Visul** se face **lume, lumea** se face **vis** (183).

Exemplificăm doar o parte a acestor sensuri, răspândite într-un *corpus* de exemple deosebit de ample:

Adesea un văl subțire de somn mă mai desparte/ *De vis?* (de moarte?) (335); Așa cum într-un *vis* odinioară/ Mi s-a părut c-aud vorbind o stea (204); Biet prinț nebun, venit *din vis*, menit/ Să cauți veșnic *visul* care doare (85); Iar mai târziu când viața m-a scuturat *din vis*/ Cum un puternic vânt alungă norii,/ O mână nevăzută în mine a deschis/ Cutia cu păcate a Pandorii (186); Dărâmi porți ruginite și sufli-*n visuri* moarte (165); Prieten cu ghețarii și zările polare,/ Când am ajuns pe vârfuri, stăpân *pe visul* meu (151); Sătul de-avântul van, *de visul* mic,/ Îmi voi ciopli statuie din nimic (77); Și iată-mă cu sufletu-nnegrit/ De pulberea atâtor clipe moarte/ În care *visuri* mari s-au oglindit/ (Acele *visuri* care dorm departe/ Prin funduri de trecut neizbutit) (187); *Visez* o răzvrătire a lumii vegetale (233); Un alb palat în apa *visătoare*/ Își oglindea surâsul lui de floare (32); Din hârbul craniului tău orb/ Otravă sfântă *visătorii* sorb (85).

E interesant și faptul că *VIS* intră adesea într-o construcție determinativă, cu funcție de epitet pe lângă alt substantiv, ceea ce extinde semnificația de irealitate asupra unui context amplificat, întotdeauna metaforic:

Stăteam la mese-ngrămădiți [...]/ Ca niște emigranți trudiți/ În pânțele unei vechi galere/ Spre vreo *Americă de vis* porniți (198); O urnă-n care *veacuri de vis* și-au pus cenușa:/ Luna sau inima mea? (212); Și drumurile multe ce-nvăluie pământul/ În *mreața lor de vis* și de mister (214); Stagnante vremuri! Ce *nămeți de vis*/ S-au așternut peste-amintire,/ Și au închis/ Mumia vieții tale de atunci ca-ntr-o zidire/ De paraclis/ Din cea mai depărtată mânăstire! (233); Și-am înțeles atunci din ochii tăi/ În care-o lume-ntreagă *de vis* murea uitată,/ Că ai pornit spre țara cu-ntunecate văi,/ La râul pe care nu-l treci decât o dată (242); *Vecii de vis* în mine se dărâmă,/ Făclii aprinse-n templul Nimănu! [...]/ *Vecii de vis* în mine se dărâmă./ Le-aud cum cad, fărămă cu fărămă (77-78); Din

furca ta torc alb *fuior de vis*// [...] *De visul* rău mă vindecă deplin,/ Îndeamnă gândul meu spre *visuri* bune,/ Alb menestrel al lunei, sprinten Crin (16).

(b) În *rețeaua asociativă*, mai puțin diversificată lexical și mai restrânsă numeric, notăm aceeași tendință spre unul sau două cuvinte-cheie: BARBAR, NELINIȘTE, DOR, DORINȚĂ, SINGUR-SINGURĂTATE-SINGURATIC, SOLITAR, STINGHER. Cu excepția primilor doi termeni, seria se poate diviza în două grupuri „tematice” – „aspirația” și „solitudinea”.

Philippide dovedește, în uzul lor, o constanță neobișnuită; exemplele sunt răspândite în toate volumele de versuri.

Ca și la Blaga, dar cu frecvență ceva mai redusă (17 ocurențe față de 22), DOR va avea la Philippide sensuri alternate între „dorință” și „aspirație”, însă niciodată clar cu sensul specific de „suferință provocată de absență”:

Ce farmec într-acolo, ce *dor* o tot momea? (312); Eu sunt focarul, sunt izvorul sfânt/ Din care orice *dor* vijelios/ Pornește și spre care orice *dor*/ Răsfrânt în forme noi, se-ntoarce pașnic (181); Și *doruri* ruginite prind iarăși să vibreze (171); În suflet numai vâsle, în cuget numai *dor*!/ Dar nu știam în faptul dimineții/ Că vâslele se sfarmă și *dorurile dor*/ Când la zenit e soarele vieții (185).

DORI ȘI DORINȚĂ, comparabili ca frecvență (12), nu-și depășesc sensurile de dicționar: Să mergem către zările urâte/ Și să scăpăm de grija de-a *dori*! (192); Atâtea miliarde de celule/ Sunt vii degeaba, iscă în zadar/ *Dorințe* și voințe (315); *Dorința* noastră de reîntrupare/ Ne chinuiește în zadar (218); La vorba lui *dorințe* noi/ Și crâncene-aprindeau rubine/ În întunericul din noi (200).

Cealaltă valență tematică asociată la câmpul „tristeții” – „solitudinea” – e acoperită de trei termeni aproape sinonimi: SINGURĂTATE-SINGUR-SINGURATIC, SOLITAR ȘI STINGHER (CU sensul mai degrabă regional „singur”). În marea majoritate a cazurilor, ei se asociază cu persoana I (rar și cu persoana a II-a, atunci când aceasta trimite în context tot la universul interior al poetului):

Acolo printre miile de oameni/ *Am fost mai singur* decât niciodată (213); Ce *singur trebuie să fii*/ Când treci pe totdeauna pragul porții/ În ceea ce aice numim noi veșnicie (208); Dar *eu sunt singur*, nimeni nu m-a-nsoțit la drum! (132); Dă-mi mâna, Zeus! *Singur ești ca mine*,/ În cerul tău pustiu și zdrențuit (95); Când viitoarea *ta singurătate*/ Va căuta *singurătatea mea* străină (115); În marile *singurătăți din mine*/ Aud de mult un cântec (202); Mergeam și *mă simțeam tot mai stingher* (11); Sau *mă* veți părăsi în drum, *stingher* (286); Să-mi port prin haos *râsul meu stingher* (98).

4.2.2. Câmpul „suferinței” se amplifică și el prin aceleași două procedee:

(a) Cu *sens contextual* de „suferință” revin și la Philippide termenii deja identificați în poezia contemporanilor săi: ARDE, APRINDE, FOC, CENUȘĂ, SCRUM, ÎNTUNERIC-ÎNTUNECAT-ÎNTUNECIME, CEATĂ, NEGURĂ, NEGUROS, NOAPTE, NEGRU, TURBURE-TURBURA/ TULBURA. Se izolează două sfere, a „arderii” și a „întunericului”, în care termenii au rar sens propriu, cel mai adesea primind în context valori metaforice.

Spre deosebire de Bacovia, de exemplu, dar asemenea lui Arghezi, Blaga și Ion Barbu, la Philippide reapare sensul „erotic” atașat sferei „arderii”; chiar dacă nu

întotdeauna în context strict legat de eros, dar întotdeauna afectiv, ARDE, FOC, CENUȘĂ Ori APRINDE notează întotdeauna temperatura ridicată a pasiunii de orice natură:

Arcușul unei vechi viori [...] / În umbra serii lungi **fiori**, / Subțiri, prin colțuri reci, *aprinde* (9); **Mânia** doar, adesea, și chiar prea des, *m-aprinde* (325); **Un vis** de slavă și singurătate / *S-aprinde*-atunci în mine ca un mit (237); Dar când *arzând de dragostea ta*, Pan / A încercat cu vorbe-*aprinse* să te prindă, / Te-ai repezit spre râul prieten și viclean (240); Spre cer atunci din nou am ridicat / Priviri *arzând de rugă și revoltă* (280); Și sufletelor *dă-le foc, să ardă* bine, / Ca niște **jertfe** pentru tine (4); Căci *foc* nestins e viața mea întregă... (326); Când *focul voluptății* în mine-a izbucnit, / Am fost cuprins **de-o întristare** grea (182); E prea târziu și-atâtea cuvinte s-au rostit, / Uscate-n **foc de patimi** și-n **iad** de gânduri *arse!* (179); Viața-i făcută din fulgere și *cenușă* (112).

Sfera „întunericului”, aflată la polul semantic opus, intră în contexte dominate de disperare, dezolare, deziluzie, uneori întărită de alți termeni compatibili, în vederea unui efect superlativ:

Oglinzile albastre **plâng** / **Cu lacrimi** mari *de întuneric* (10); În mării munți *de-ntunecime* / Sunt osândit să sap neconținut (211); Secretul *negurii* nu l-am pătruns (313); Lași *negurile* grele din nou să se-nfiripe (166); S-adună *neguroșii* mușterii (197); O prea ciudată nălucire / *În noaptea* inimii învie (208); Suntem făcuți mai mult *din noapte* (211); Dar dacă *noaptea* mă va birui // Și *negre* avalanșe grele / Din muntele cel mare se vor rostogoli / Și mă vor năruși cu ele? (212); La *negrul* fluviu Acheron / S-au dus monahii câte unul (246); Le mână Hades înapoi / La *negrul* Stix cu ape-ncete (264); O existență fără amintiri, / **Mai moartă** decât cea mai *neagră moarte* (190).

Frecvent mai ales ca adjectiv, TURBURE-TURBURA se încadrează în această zonă semantică a luminii difuze, a penumbrei și întunericului:

Dar viața mea e veșnic *turburată* (34); Dar holota trecea pe lângă ele / Nepăsătoare, *turbure*, informă (275); De-atâte vânturi *turburi* în care **s-a zbatut** / Mi-e sufletul un steag cu pânza **arsă** (243); E *turbure* cântecul meu ca vinul nou (113); Și sufletul va fi **pustiu** și **singur** / Din lumea *turbure* când va zbura (184).

(b) Însă surpriza lexicului afectivității vine, la Philippide, din masiva *rețea asociativă* a câmpului „suferinței”, care cuprinde nu mai puțin de 32 de *item*-i, cu frecvență totală remarcabilă:

BOCITOR, BOLNAV, LACRIMĂ, PLÂNS-PLÂNGE, GEAMĂT-GEME, SCÂNCET-SCÂNCI, OFTA, SUSPIN, TÂNGUI-TÂNGUITOR, DEZNĂDEJDE / DEZNĂDĂDUIRE, FRICĂ, TEAMĂ, SPAIMĂ, FUNERAR, OTRAVĂ-OTRĂVIT, VENIN-VENINOS, ZBIERET-ZBIERA, URLET-URLA-URLĂTOR, ZBUCIUM-ZBUCIUMA-ZBUCIUMARE-ZBUCIUMAT.

Se izolează și în acest câmp lexical afectiv o puternică sferă unitară semantic, aceea a „plânsului”, asociată cu o suită de termeni compatibili (BOCITOR, LACRIMĂ, GEAMĂT, OFTA, SUSPIN, SCÂNCET, TÂNGUI, URLET, ZBIERET).

Hiperonimul PLÂNS este cel mai frecvent (16 ocurențe), reprezentând și pentru Philippide – deși în mai mică măsură decât pentru Bacovia, de exemplu – un cuvânt-cheie; ceilalți termeni ai subcategoriei numesc gradări intensive variate pentru același sens global. Numeroși, aceștia întrunesc o bună parte dintre ocurențele subcategoriei. Mai ales prin intermediul lor sfera „suferinței” ajunge să fie dominantă în zona afectelor negative.

Semnificativ e faptul că, în această poezie relativ obiectivată și mai puțin autoreferențială, *PLÂNS-PLÂNGE* nu se asociază decât rar cu persoana I (și atunci cu sensul modificat, în forma sa reflexivă – *A SE PLÂNGE*); în rest, utilizarea termenului este neutră, nu de multe ori metaforică:

Nu-mi place să mă plâng de osteneală (327); De nici un om n-aveam ca să mă plâng;/ Dar îmi mușcam din suflet să nu plâng (130); Se smulge din durată plâns după plâns pustiu (153); Și umbra mea pe lacul plin de stele,/ E plânsul mut al bătrâneții mele (31).

Între ceilalți termeni asociați ai seriei, se detașează *LACRIMĂ, DEZNĂDEJDE, FRICĂ, TEAMĂ, SPAIMĂ, GEAMĂT, URLET, ZBUCIUM, OTRAVĂ, VENIN, unii cu derivate:*

Prin ramuri vântul aiura rănit/ Cu gemete venite de departe (193); Un urlet surd, adânc ca o furtună,/ Îmi geme în urechi neconținut (91); Pe apa ofilită mă aplec,/ Și-n lacrimile-i de smarald/ Mă scald (30); Și-am deslușit deodată-n ei/ O cruntă deznădăjduire (261); Avântul deznădejdiilor din urmă,/ Dezlănțuit prin mine ca un vânt,/ Va izbucni (90); Cui să mă rog? De ce? Te rogi de frică (132); Odată mi-era frică de tăcere (191); Și-n trupul meu simt spaima de-a fi veșnic (178); Să scap de-acest tărâm de fum și glod/ În care spaime vechi te-ajung din urmă (269); Ceva ce totodată mă-ndeamnă și m-alungă,/ Adâncă teamă și dorință lungă (313); Urlați!... În deznădejdea voastră nu e/ Decât izbânda strigătului meu (98); Urlau în viforul de-afară/ Toți musafirii la sabat (199); De-a valma hoarda vânturilor toamnei/ Cu urlete și gheare ascuțite/ Va tropoti pe visurile tale (80); Se zbuciumă-n adâncuri marea-ntreagă (186); Blestemul sterp al fulgerului frânt,/ În zbuciumări de aur vânat plânge (72); Văzând cum gloriile trec,/ Topite-n ură și-n otravă,/ M-am hotărât atunci să plec (251); Și rugurile mele ca de sânge/ În flăcări de venin se vor răsfrânge/ Pe chipurile voastre vane (115).

Se poate observa că elemente din rețeaua asociativă a „suferinței”, vastă și diversificată lexical, se află în foarte multe cazuri la baza personificării, ca întotdeauna – a abstractelor și a elementelor decorului natural, un decor arid și dezolant, specific pentru poezia cultivat-aluzivă, conceptuală și fantastică a lui Philippide (v. *infra*, 5.1.1.).

4.3. Câmpurile marcate pozitiv, „*veselie*”-„*fericire*” sunt la Philippide, așa cum era de așteptat, sărace numeric și puțin variate lexical. Diversitatea și amploarea zonelor negative impun o tonalitate întunecată întregii opere a scriitorului, nelăsând loc unei viziuni afective explicit luminoase. În afara nucleului de bază destul de restrâns, vom observa doar relativa largire a afectivității pozitive prin intermediul sensurilor contextuale și al termenilor asociați. În spațiul poeziei interbelice, Philippide se alătură și prin această trăsătură mai degrabă lui Arghezi, Barbu sau Bacovia decât lui Blaga.

(a) *Sensuri contextuale* afective marcate pozitiv au puțini termeni, circulanți în poezia interbelică și nu numai: *CÂNTEC-CÂNȚA-CÂNTARE-CÂNTĂTOR ȘI JOC-JUCA*.

CÂNTEC-CÂNȚA, alături de ceilalți derivați, intră în grupul cuvintelor-cheie, iar din acest punct de vedere Philippide nu se deosebește de majoritatea contemporanilor săi (mai puțin Bacovia). Frecvența termenului este foarte mare (43 de ocurențe), iar sensurile contextuale se distribuie astfel: *CÂNȚA* (participant sau nu la o figură semantică – de regulă personificarea ori sinestezia) își păstrează în majoritatea contextelor sensul propriu; *CÂNTEC*, în schimb, are întotdeauna sensul metaforic de „poezie, operă poetică”. Să notăm și faptul că Philippide își așează multe poeme sub semnul acestui substantiv-

metaforă, introdus în titlu (*Cântec de amiază, Cântec de noapte, Cântec pe culmi, Cântec din anii blestemați*).

Verbul ^{CÂNȚA}, autoreferențial sau nu, este menținut la sensul de dicționar ori formează nucleul personificărilor:

Bătrânul vânt s-a dus *cântând* departe (5); Statuia ne turna *cântând*/ Cu glasul răgușit și blând./ Rachiul avea gust de sânge (201); La fel și crudele sirene/ Nu le-am găsit, ca să le-ascult,/ Pe nicăieri *cântând* viclene (251).

Substantivul ^{CÂNTEC}, ca și verbul corespunzător, are, însă, adesea sensuri metaforice:

Cântăm clăbucii clipelor de-acuma/ Slăvind în fiecare din ei un univers (163); Sunt *cântecul* pe care îl *cântai* (18); Să caut drum spre mare izvoarelor pierdute?/ Sau, liniștit, s-aprind *un cântec* nou/ Din pulberea tăcerilor trecute? (170); E turbure *cântecul* meu ca vinul nou (113); O, *cântecul* acesta fără nume/ Am să-l aud și-n pragul morții oare? (204); Și-*un cântec* fără nume mereu se va trezi (190); Uitam de vraja vechilor amurguri/ Simțind cum crește-n mine *un cântec* uriaș (214).

Situate cu precădere în contexte abstracte, ^{JOC-(A SE) JUCA} au întotdeauna sens metaforic ori, cel puțin, cunosc o lărgire de sens spre abstract:

A fost *un joc* al morții drumul meu?/ Dar moartea *să se joace* nu-i deprinsă (282); Noi, neascultătorii,/ Neprinși în el cuprindem universalul *joc* (334); Pierzându-și vloga-*n jocuri* lascive și-n pocale (324); Așa a fost în evul întâiei plăsmuirii [...]/ Când timpul pe-ndelete dădea cu desfătare/ Răgaz *de joc* abia născutei firi (337); *Îmi joacă-n* ochi apusuri zburlite-n coame roșii 150; v. și *infra*, 5.1.3.

(b) *Rețeaua asociativă* marcată pozitiv, cu cele două grade de intensitate ale sale, va fi și ea – în linii generale – comună cu limbajul global al poeziei interbelice; termenii legați ca sens de „veselie”-„fericire”, sunt și la Philippide, ca la majoritatea contemporanilor săi: ^{RĂS-RĂDE, HOHOT (de răs), SURĂS-SURĂDE-SURĂZĂTOR, ZĂMBET-ZĂMBI-ZĂMBITOR, ZBURDALNIC, ZGLOBIU, CHIU, (DE) AUR-AURIU, LUMINĂ-LUMINA-LUMINAT-LUMINOS, LINIȘTE-LINIȘTIT, TIHNĂ, PACE, DEZMIERDARE-DEZMIERDA, DOMOL, FERMECĂTORIE, MAGIC, VRAJĂ-VRĂJI-VRĂJIT-VRĂJITORESC, VOLUPTATE,} dar și – paradoxal și antifrastic – ^{RĂNJET-RĂNJI}. Majoritatea componentelor clasei – cei legați de gradarea „râsului” – se asociază cu nucleul de bază în virtutea unei apropieri metonimice de tipul cauză-efect.

^{RĂS-RĂDE} participă la construirea mai multor figuri semantice (personificare, metaforă, oximoron, v.*infra*, 5.1.), dar există și cu sens propriu, în redusa secțiune mai luminoasă a poeziei lui Philippide, uneori utilizat cu semnificație auto-ironică sau în antifrază:

Am *râs* atunci de visul meu nerod (76); Satana *râde*, sprijinit în coadă (46); Să-mi port prin Haos *râsul* meu stingher (98).

Cu valoare derivată din ironie/ parodie, se încadrează în context perechea ^{RĂNJET-}

^{RĂNJI-}

Și cumpănindu-mi visul *cu rânjetul* satirii/ Fac lumea după chipul și-asemănarea mea (106); *Rânjindu-și* colții și strângându-și pumnii,/ Un demon sta pe creștetul columnii (227); Și-n față muntele pleșuv *rânjea* (228).

Seria semantică înrudită cu A RÂDE, dar mai puțin intensă, convine poemelor acestui scriitor discret și de multe ori eufemistic: SURÂS-SURÂDE-SURÂZĂTOR, ZÂMBET-ZÂMBI-ZÂMBITOR sunt mult mai frecvente în texte decât HOHOT sau CHIUU (totalizează împreună 31 de ocurențe față de cele 6 ale seriei mai puternice intensiv). E demnă de remarcat o particularitate neîntâlnită în măsură comparabilă la alți scriitori: aproape întotdeauna SURÂS/ ZÂMBET intră în context personificator (vezi și exemple *supra*):

Nici o vitrină *nu surâde* galben (197); Pe scara unui alb *surâs* lunatic/ M-am scoborât spre lacul singuratic (30); Fereastra verde s-a deschis,/ *Surâzătoare* în penumbră (10); *Surâzător* vei ști să cugeți iar/ La visul cerului de-odinioară (80); Din lună vine-alunecând ușor/ *Un zâmbet*, ca un flutur, pe covor (7); Un glas în mine pâlpaie domol/ *Ca zâmbetul* de ceară al Selenii (264); Și lacul le cânta, *zâmbind*, din mandolină (33); Ca un fluid arcuș pe flori s-așterne/ Fiorul *zâmbetului* tău *senin* (65); În *hohote* sonore văzduhul se destramă (68); În zări orașul urlă *cu hohote* viclene (137); Și-am *chiuit* atunci *de bucurie* (224).

Rari în limbajul poeziei de după secolul al XIX-lea, doi termeni servesc, de asemenea, personificării – ZBURDALNIC ȘI ZGLOBIU:

Mai zac avânturi vechi întemnițate?/ A strâns un zeu cu sila *zburdalnicul* lor stol (306); Salut, *zburdalnic* menestrel!/ Cobori pe trepte de săruturi (10); Dar clopotele-nțelegeau, căci toate/ Se-nviorau la vorbele acele./ Se înălțau țâșnind spre cer în zbor/ Cu dangăte *zglobii de bucurie* (290).

Frecvența relativ ridicată a lui (DE) AUR-AURIU (16 ocurențe) se explică prin funcția lui „tradițională” de epitet metaforic, eventual încadrat într-o mai amplă figură semantică; există însă și contexte în care AUR nu are rol de determinant, ci este el însuși metaforă (uneori sinestezică):

Din ce în ce mai limpede răsună,/ Împodobind *cu aur* proaspăt crinii,/ *Goarna luminii!* (67); Mai dă-ne, soare, jar nestins și toarnă/ Pe fruntea noastră *aurul* nădejdiei (4); Să-mi lunec gândurile mele clare [...]/ *De glod și aur* laolaltă pline/ Și glodul ca și *aurul* să-mi fie drag (110); Și soarele-i frământă *cu aur* mărul des (138); Din pâlnii de azur, cu zurgălăi/ De stele mici cu ghimpi *de aur* – iată/ Că noaptea se revarsă peste clăi (39); Îndepărtat, ca plânsul *auriu* al unei stele (13); Eram mireasmă și floarea se-nchina/ În zori *de aur* (182); Vremea-n trecut, pârâu în munți, cu prund *de aur* (139).

LINIȘTE-LINIȘTIT nu are nici importanța, nici ponderea pe care o avea în poezia lui Blaga, limitându-se aici, de regulă, la sensul de dicționar:

Dar *liniștea* de nepătruns/ Domnea statornică și-adâncă (254); Și *liniștea* e falsă printre copacii spâni (143); Am început să mă despart de mine./ Mă simt *mai liniștit* (124); Viața trecea *domoală* ca o luntre/ Pe luciul *liniștit* al unui iaz (232).

TIHNĂ, PACE „liniște” și DOMOL au aproximativ același statut, cu sensurile de dicționar nemodificate în contexte:

Apoi *în pace*, printre Ciclade, navighez (328); De ce această frunte *fără pace?* (241); Închipuirea slobodă să fie!/ Urzind *în tihnă* pânza ei ușoară (183); Și el vorbi *în tihnă* mai departe (176).

Fără să aibă semnificațiile esențiale (și metaforice) pe care le avea în poetica lui Blaga, LUMINĂ (-LUMINA-LUMINAT-LUMINOS) este și pentru Philippide un cuvânt-cheie; el figurează rar în texte cu sensul de dicționar, dar dezvoltă sensuri auxiliare, adesea metaforice, situate în sfera determinărilor afectiv-pozitive, figurative sau nu:

Și ca o boare albă *de lumină*/ Să simt în ochi crescându-mi dimineața (110); Ca un vulcan *lumina*-n mine fiarbă (99); Clipe *de lumină*/ Pentru cei a căror inimă se zbate (68); Prezentul cu scânteia lui nu poate/ *Să lumineze*-abisurile toate/ Și veșnicul amurg din noi (219); Cândva la Stix m-am scoborât și eu,/ Dar nu cu-ndurerare ca Orfeu/ Când a-ncercat din neguri să ridice/ Pe *luminoasa* lui Euridice (282); Pe funii *de lumină* purpurină/ Un zbor de stafii albe se destramă:/ Sunt sufletele noastre **de lumină** (79) – joc în context între cele două sensuri, propriu și metaforic; v. și *infra*, 5.1.3.

Dintre ceilalți termeni ai categoriei, VOLUPTATE, dar mai ales MAGIE și VRAJĂ, împreună cu derivatele lor, vor fi semnificative pentru poezia ireal și mitologic evocativă a lui Philippide:

Mâhnire, *voluptate*, moarte, viață,/ Aici în chip adânc s-au împăcat (183); Să gust cu adâncime și nesațiu/ Senina *voluptate* nouă (310); Închipuirea slobodă să fie!/ Urzind în tihnă pânda ei ușoară,/ S-ascundă multe, multe să le-nvie,/ Și-apoi în aburi *magici* să dispară! (183); N-ați tresărit/ Atunci și voi înfiorați *de vrajă*? (181); *Vrăjiți* de vuiet ca de o melodie/ A vreunui nevăzut harfist divin,/ Nici un hașig subtil și nici un vin/ Nu le-ar fi dat o astfel de beție (279); Am început s-alerg, pân-am ieșit/ Din mrejiile orașului *vrăjit* (280); În mine-atunci o lume *vrăjită* se coboară (171); Orb eram încă, totuși limpezi stele/ Umpleau *vrăjita* zare-a firii mele (182); Un strop din sufletul meu cel de-acum/ Va îngheța prin depărtări astrale,/ *Vrăjit* mărgăritar de scrum/ Și pulbere de arse catedrale (190); *Vrăjitoresc* deliciu, din praf de stele moarte/ Să făurești o nouă armură pentru gând! (180).

Vocabularul afectiv se dovedește, în totalitate, foarte diversificat în poezia lui Philippide. Comparativ cu versurile altor poeți din perioada interbelică, aici lexicul afectivității poate fi mai greu caracterizat ca o unitate: nu este suficient de riguros conturat și nu cunoaște recurența unui număr redus de „teme”, tocmai datorită varietății lexico-semantice a termenilor care compun *corpus*-ul.

După trecerea în revistă a tuturor categoriilor afective, se impune impresia paradoxală că avem a face cu un text difuz din punctul de vedere al uzului diverselor câmpuri lexicale, deși încărcat cu termeni afectivi. Valorificarea masivă a acestora la nivelul figurilor semantice va constitui însă o importantă trăsătură particulară a scriitorului.

5. Legături cu limbajul figurativ

5.1. Metaforizarea

Figurile semantice din seria metaforică îl situează pe Philippide într-o serie stilistică alături de Arghezi și Blaga, eventual aproape de Ion Barbu, dar deosebindu-se total de Bacovia și de predilecția acestuia pentru figura sintactică.

Ceea ce există în plus la Philippide în materie de limbaj figurativ alcătuit pe baza lexicului afectivității sunt anumite asocieri insolite, între termeni contrastanți (care dau naștere oximoronului) ori aparținând la domenii senzoriale diferite (sursă pentru

sinestezie). În afară de aceasta, vom observa dezvoltarea unor contexte metaforice mai largi, în care figurile se intersectează, fără ca formele canonice să mai poată fi izolate cu precizie.

5.1.1. Personificarea peisajului natural a fost o trăsătură curentă a limbajului poetic, începând din romantism, deși procedeul datează practic de la începuturile poeziei. Odată cu simbolismul, i se adaugă și personificarea decorului interior precum și a obiectelor. Philippide le practică pe amândouă, figura având pondere relativ însemnată în descrierile sale de decor, real ori fantastic:

- decor natural:

[vântul] Și-aleargă-acum sălbatic pe câmpie./ *Rănit și orb* (87); Prin ramuri *vântul* aiura *rănit/ Cu gemete* venite de departe (193); Doar *niște păsări triste gem* (251); *Un cer bătrân* deasupra noastră *geme* (74); *Un clopot geme*, depărtat și mult (22); E *muntele, bătrânul*, care *geme* (92); Iar când *oftează vântul* pe câmp, *mocirla saltă* (137); Dăduse-n clopote o boală grea./ *Văzduhul tot, de jalea lor, tânjea* (289); *O pâclă tristă* iese de prin văi (338); Și iată seara-n care culegeam/ *Surâsul lunii* de pe-un geam...(335); Dar *peste apa veselă* zburară/ Lăstunii ciripind a primăvară (283); E-atât de *vesel cerul/ Și parcă-i sărbătoare* (52); *Bătrânul vânt s-a dus cântând* departe (5);

- decorul interior/ obiectele:

Fereastra verde s-a deschis, *surâzătoare* în penumbră (10); Punte de *praf surâzător și moale/ Pentru visurile noastre goale* (71); Duminica, vre o *flașnetă* spartă/ *Scânțește-n colțul străzii, tremurând* (123).

A doua variantă – personificarea abstractelor – este și ea valorificată de Philippide; valențele conceptuale ale poeziei sale se reliefează prin asocierea abstractului cu un element afectiv/ emoțional, dar – evident – exemplele de acest fel sunt mai rare decât personificările canonice:

Viața cu trup de aur și solzi de glod mi-i dragă (106); Și-n mine *plânge-un cântec* fără grai (17); *Blestemul sterp* al fulgerului frânt/ În zburcumi de aur vânat *plânge* (72); Îmi vin în minte *gânduri* de-altădată, *triste* (153); Și *trist* se-ntoarce vechiul lui *avânt* (72); *Tăcerea veștedă* se desfășoară [...]/ Și *pașii ei s-aud mai triști*, mai goi (33); *Clipa de-acum, bolnavă* de-amintire./ Te-ndeamnă să te smulgi din cunoscut (167); În *suflet dezmierdări* de gheață-mi pune (16).

5.1.2. Comparația formată cu ajutorul unui termen afectiv este și ea destul de frecventă, simplă sau combinată cu personificarea, alcătuiind împreună contexte figurative mai complicate decât simpla figură și concretizând adesea abstractele:

Pe maidane-au început să crească spinii/ *Cu florile ca niște răni* (52); Pornii la drum/ Cu firul meu de iarbă *pe suflet, ca pe-o rană* (133); *Mi-s serile pustii ca niște case/ Cu geamuri scoase și pereții goi...* (123); *Un vis trecea ca un fior/ Prin mine* (30); Și *visurile noastre răzlețite/ Ca niște păsări amețite/ De vuietul furtunii, în urmă-ne rămân* (192).

Rareori comparația e total concretă. Dimpotrivă, însă, unele figuri se mențin la ambii termeni într-o zonă semantică a *abstracțiunii afective*:

Un vis de slavă și singurătate/ Se-aprinse-atunci în mine ca un mit (237); De unde-atunci venise *ca un fior de moarte/ Dorința* asta crudă: să mă rog? (131).

Comparația personificatoare (sau având doar funcția de a anima inanimatele) apare din îmbinarea contextuală cu personificarea:

Și vântul urlă ca un lup flămând (101); Peste câte mii de ani natura/ Va scoate iarăși din neant/ Alcătuirea de celule/ În care sufletu-mi visează/ Asemeni unui împărat captiv? (216); La capătul aleii urlătoare, /Asemeni unui paznic solitar,/ Se ridică, lucind înaltă-n soare,/ O singură columnă, ca un far (227); Și în amurg havuzul din grădină/ Ca o dănțuitoare de purpură se-nclină,/ Surâzător în fața moșneagului poet... (126).

Un peisaj fantastic, hiperbolic, uneori degradat, ia naștere prin combinarea, în spațiul comparației, a unor *item*-i afectivi cu personificarea; v. mai sus *flori ca niște răni; pe suflet ca pe-o rană; ca un fior de moarte/ dorința; visurile...ca niște păsări ameteite/ de vuietul furtunii*.

Comparația contrastivă alătură, uneori paradoxal, serii afective variate/ opuse tematic:

Dar *ca un plâns surâsul meu mă doare* (65); *Asemeni unui clopoțel stingher,/ Îndepărtat,/ Ca plânsul auriu al unei stele,/ Printre perdele,/ El dă contururi noi odăii mele* (13).

5.1.3. În această serie a tropilor, **metafora** este figura predilectă a versurilor lui Philippide. Explicită și implicită, contrastivă, sinestezică ori personificatoare, metafora se construiește constant prin apelul la LxAf, ale cărui elemente constitutive intră adesea în combinație cu abstractele, afective sau nu. Cele mai multe metafore sunt, astfel, construite cu un termen abstract (de obicei termenul metaforizat) și celălalt afectiv (de obicei termenul metaforic); această combinație între abstract și emoțional domină metafora în poezia lui Philippide: SUFLETUL, GÂNDUL, VIAȚA, LUMINA, RUINA, LUMEA, VISUL sunt abstractele care se combină cu nume de afecte/ determinări afective, extrem de variate „tematic”, extrase din toate subcategoriile; domină și aici afectele marcate negativ, din zona „tristețe”-„suferință”: PLÂNS-PLÂNGE, DOR, DUREA, ARDE, CENUȘĂ, SCRUM, AMAR, CEAȚĂ, RANĂ-RĂNI, FOC, SURĂS etc. Așa stând lucrurile, nu surprinde caracterul adesea aforistic, uneori oximoronic, al metaforelor lui Philippide.

(a) *Metafore explicite:*

Mergeam cu sufletu-nvelit în ceață (213); *Viața-i făcută din fulgere și cenușă* (112); Dar unde-s *visurile-albastre,/ Rănite, vechi violoncele/ Care cântau în sufletele noastre?* (164); *Căci foc nestins e viața mea întreagă...*(326); *Dar eu sunt lacrimă de lac...*(34); Și-acum – *oglinzi adânci! Mari ochi pustii* (26); *Visul se face lume, lumea se face vis* (183) – într-o simetrie de tipul chiasmului; În *giulgiul zâmbetului meu eu mor* (65); *A fost un joc al morții drumul meu?* (282).

(b) *Implicații:*

Și până la *amurgul suprem și funerar/ Cristalul ei pe suflet mai mult se va întinde* (180); *Abia mai simt că rana mi-e adâncă* (92); *O, vechi prieteni! Iată: amarul vă cuprinde* (155); *larbă crească-ne-n inimi, nu zgură amară* (148).

Contexte metaforice lărgite, combinate cu personificarea sau comparația sau limitate doar la metaforă, iau naștere printr-un cumul figurativ specific poetului. Spre deosebire de majoritatea scriitorilor contemporani, la care cumulul este întotdeauna

rezultatul unei reluări sintactice (repetiție, enumerare, paralelism, simetrie de orice tip), Philippide realizează o cumulare a figurilor semantice, reluate doar ca **tip** figurativ (metaforă, de exemplu) sau sub forma extensiei asupra altor figuri, contextualizând astfel metafora pe spații largi ale unui poem; rolul termenului afectiv poate fi doar secundar în astfel de construcții:

Și lumea e o groapă mare-acum/ În care inima de doruri arsă/ Se surpă prefăcută-n scrum (184); Biserici proaspăt văruite/ Râdeau din clopote pe câte-un dâmb/ Suite (231); Va tropoti pe visurile tale/ Învinețite/ De viața care are-n răs cuțite (80); Nu pot să plâng, căci sunt surâs de floare; / Dar ca un plâns surâsul meu mă doare (65).

Oximoronul, nu neapărat metaforic, caracterizează și el această poezie supusă contrastelor (v. exemple și *supra*):

Să-mi lunec gândurile mele clare [...]/ De glod și aur laolaltă pline,/ Și glodul ca și aurul să-mi fie drag (110); Ostenitoarea mea călătorie/ Se preschimbase-n tihnă și splendoare (224); Mă culegeam din mare depărtare [...]/ Din chin, iubire, presimțiri țâșnit (182); Sunt amintiri din viața mea de plantă,/ Fiori de viermi și nostalgii astrale (212); Un suvoi lăuntric eram, o luptă blândă (182).

Contrastul semantic se stabilește, mai rar, între doi/trei termeni aparținând toți

LxAf:

Biet prinț nebun, hrănit din vis, menit/ Să cauți veșnic visul care doare (85); Și cumpănindu-mi visul cu rânjetul satirii/ Fac lumea după chipul și-asemănarea mea (106).

Sinestezia cu un termen afectiv și altul pur senzorial este în general rară ca figură, dar Philippide o practică:

Sonoră-nchipuire ce poate fi lumină (202); Un scrâșnet care sfâșie și doare (278); Miresme moi, ca mâinile, mărunte/ Ca zâmbetele, lunecați pe frunte (15); Un glas în mine pâlpâie domol/ Ca zâmbetul de ceară al Selenii (264); Cânta lumina-n părul tău bălai (239); Cânta lumina-n păru-ți ca și-atunci (241); Să-l zvârl în gărlă și să-i cânt pe mal/ În violet minor/ Cum cântă vântul când pe-aproape-i toamna (23).

Aria metaforică se caracterizează la Philippide printr-o complexitate și chiar printr-o sofisticare neîntâlnită la alți poeți contemporani. Se metaforizează lumea concretă, dar mai ales abstracțiunile și conceptele; metafora lingvistică se încadrează în contexte figurative mai largi; metaforele coalescente apar în mijlocul unor arii la rândul lor metaforice. Metaforele se combină uneori cu figuri fonetice, între care aliterațiile ocupă un loc important³.

Aparițiile stranii, incerte, alături de aluziile culturale, furnizează baza semantică a figurii metaforice. Preocuparea pentru construirea unor metafore memorabile, neașteptate, atent elaborate, reprezintă una dintre trăsăturile de bază ale poetului Philippide. Pe acest teren, el a exploatat limbajul poetic la fel de profund pe cât a făcut-o și Arghezi.

³ Vezi Cvasnii-Cătănescu 2001a: 38-51; vezi și Cvasnii-Cătănescu 2001b: 52-58.

6. Câteva **concluzii** se pot extrage în urma acestei analize. Pentru o poezie a abstracțiunilor, în bună măsură aforistică, precum aceea a lui Alexandru Philippide, era de așteptat ca inventarul lexicului afectivității să cuprindă un *corpus* larg, comparabil cu terminologia afectelor din versurile lui T. Arghezi, L. Blaga ori V. Voiculescu. Nu doar numărul termenilor componenți și frecvențele lor sunt notabile, ci varietatea lexicală a acestora se dovedește semnificativă (v. *supra*, 1, datele statistice).

Ceea ce îl deosebește însă pe Philippide de congenerii săi este caracterul elaborat al poeziei, originea ei livrescă. Este cel mai puțin „spontan” dintre poeții interbelici, deoarece elementul cult îi condiționează formula versului; iar acesta nu poate fi decodat exact în afara unor contexte culturale specifice.

Nu există la Philippide termeni cu frecvență hipertrofiată, așa cum se întâmpla, de exemplu, în versurile lui Bacovia. Puține excepții pot fi amintite în această poezie lipsită de repetitivitate, una dintre ele constituind-o VIS (cu derivatele sale); faptul nu e întâmplător, căci el derivă din poetica generală a acestui scriitor deliberat abstras din realitatea imediată.

Din moment ce construcția poemelor nu e repetitivă, nici componentele câmpurilor afectivității nu vor reveni cu insistență în contexte determinabile dimensional, ceea ce face poezia lui Philippide mai greu de clasat în ansamblul poetic al perioadei interbelice.

BIBLIOGRAFIE

- Anscombe, Jean-Claude, 1995, „Morphologie et représentation événementielle: le cas des noms de sentiment et d'attitude”, în *Langue française*, 105 (febr. 1995), Paris, Larousse, p. 40-54.
- Bidu-Vrânceanu, Angela, 2008, *Câmpuri lexicale din limba română. Probleme teoretice și aplicații practice*, București, EUB.
- Cvasnâi-Cătănescu, Maria, 2001a, „Sistemul figurilor fonetice și relația cu textul poetic – în poezia lui Alexandru Philippide”, în *Elemente de retorică românească – poezie, proză, text dramatic*, București, All Educațional, p.38-51;
- Cvasnâi-Cătănescu, Maria, 2001b, „Enumerarea: structură și funcții – cu referire la poezia lui Alexandru Philippide”, în *Elemente de retorică românească – poezie, proză, text dramatic*, București, All Educațional, p.52-58.
- Mancaș, Mihaela, 2006, „Lexicul afectivității în limbajul poetic”, în *Limba română. Aspecte sincronice și diacronice*, București, EUB, p.355-364.
- Mancaș, Mihaela, 2007, „Lărgirea lexicului afectivității în limbajul poeziei neo- și postmoderne”, în *Limba română. Stadiul actual al cercetării*, București, EUB, 344-348.
- Mancaș, Mihaela, 2012, „Câmpul lexico-semantic al tristeții în poezia lui Tudor Arghezi”, în *Modernitate și interdisciplinaritate în cercetarea lingvistică. Omagiu doamnei profesor Liliana Ionescu-Ruxăndoiu*, București, EUB, p. 328-341.
- Martin, Eveline, 1995, „Thème d'étude, étude de thème”, în François Rastier ed., *L'analyse thématique des données textuelles: l'exemple des sentiments*, Paris, Didier, p. 13-24 (Coll. Etudes de sémantique lexicale).
- Stoica, Gabriela, 2012, *Afect și afectivitate. Conceptualizare și lexicalizare în româna veche*, București, EUB, 2012
- Venegas Garcia, Maria del Mar, 1989, *El campo semántico „tristeza” en español (siglos XII-XIX)*, Madrid, Editorial de la Universidad Complutense.